

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תסז, פרשת וארא, תשפ"ב

יעוץ לסכסוכי ממון, אישות, ועריכת חוזים וצוואות על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

הרבה. אבל לפי משמעות המטרה של הצדקה, אין זו הכונה, דהכונה היתה שבזכות זה שיתן הרבה צדקה יזכה לארס את בנו, וכיון שדרכו של העשיר להוציא הרבה כספים על חתונה, אם יתן מחצה הרי שהוא זכות גדולה עבורו, ובודאי לא עלה על הדעת שמסיבה לא צפויה יוציא מעט על חתונת בנו. לפיכך יש לברר, האם יש לחייבו לפי לשון התנאי או לפי המשמעות הפנימית של התנאי. ושאלה זו היא הן מדין חיוב ממון, והן מדין חיוב צדקה. ויש לברר, האם בחיוב ממון ובחיוב צדקה הולכים אחר לשון התנאים, או אחר משמעות התנאים. זה צדדי הספק.

העולה מזה: צדדי הספק הן, האם בתנאים יש ללכת אחר לשון התנאי כמו שהוא, ולפ"ז, כיון שהוציא מעט לחתונת בנו, יתן מעט. או אחר משמעות התנאי, והמשמעות היא שיתן הרבה.

דברי רבינו ירוחם, שכלל גדול הוא בתנאים, ללכת אחר המשמעות

ומצאנו ברבינו ירוחם יסוד גדול בדין זה. דמביא בשם תשובות הרשב"א, שאם כתב הבעל לאשתו בכתובה, שמתנה זו של הכתובה תגבה אותה בחייו ואפילו לא יגרשנה, אלא יהא בשלום עמה, ובאה האשה לתבוע כתובתה מבעלה כשהם נשואין, אף על פי כן, אין מגבין לה כתובתה, דאף על פי שכתב בפירוש שתגבה בחייו בלא גירושין, אין הולכים אחר לשון הכתובה, אלא אחר משמעות הפנימית של הכתובה, שכיון שאין דרך העולם לתת כתובה לאשה רק במיתת הבעל או בחייו לאחר גירושין, בודאי לא היתה כוונתו שיתן לה כתובה בחייו בלא גט, אלא כוונתו, שמבטיח לה שלא יוציא אותה בבזיון אלא בכבוד, שכלל גדול הוא בתנאים שיש ללכת אחר הכונה ולא אחר הלשון ומביא ראיה לדבריו.

וז"ל רבינו ירוחם (מישרים נתיב כג חלק י) וז"ל "כתב הרשב"א בתשובה (לא מצאתי מקומו), כי אף על פי שכתב לה במתנה לחוד שתגבה האשה בין בחייו בין במותו, ואפילו בשלום, ודאי יראה שאין נזקקין לדינא, ואין מגבין אותה בחיי הבעל כלל, דלא כתב לה רק להיות קיום וחיזוק שלא יוציאנה כאחת הקלות, ושתבטח נפשה בו, לא שיכתוב לה היום ותגבה למחר. וכלל גדול בידינו, בכל תנאי שאדם מתנה עם חבריו, שאין להלך אחר לשון הכתוב אלא אחר הכוונה לבד. וראיה, דעל מנת שאראך מאתים וזו דהאיש מקדש (קידושין ס, ב), דלא נתכוונה זאת אלא להראות משלו. או בית כור

בדין שהולכים בתנאים אחר הכונה ולא אחר הלשון

ובו יבואר: א. אם יש ללכת בתנאים אחר הלשון, או אחר משמעות הענין. ב. הנ"ל, בדיני קידושין, מתנת שכיב מרע, נדרים, ושטרות. ג. עשיר שנדר לתת מחצית הוצאות חתונת בנו, אם בנו יתארס, ולבסוף מסיבה לא צפויה, לא היו לו הרבה הוצאות, כמה ישלם. ד. האם נדר חל בלא שמוציא בשפתיו. ה. אם נדר צדקה חל בלא שמוציא בשפתיו.

הנידון

יהודי עשיר ביקש ברכה מגדול בישראל, לזיווג הגון לבנו שמעוכב שידוכין. אמר לו הגדול בישראל, שמבטיח לו שבתוך שני חודשים בנו יתארס, אבל עושה עמו תנאי, שמחצה מהוצאות החתונה של בנו יתן לצדקה פלונית. דרכו של העשיר לעשות חתונה יקרה מאוד, והכן הוא הזמין חתונה באולם יקר מאוד. אלא שבעקבות הסגר שעשו במדינה בעקבות הנגיף, בעל האולם ביטל את החתונה, ועשה את החתונה באולם פשוט. זאת ועוד, בעל האולם לכבודו של העשיר נתן לו את האולם בחינם, ועלה לו רק האוכל. כך שהוצאות החתונה שהיו צריכים להיות מאתים אלף שקלים, היו בסך הכל חמישים אלף שקלים. יש לברר, האם העשיר חייב מאה אלף שקלים, כיון שזו היתה דעתו לנדור לזכות בנו, או דלמא, כיון שהנדר היה מחצית מהוצאות החתונה, עליו לשלם מאה אלף שקלים לצדקה.

תשובה

חייב לשלם מאה אלף שקלים, כפי שהיה בדעתו לנדור ולהתחייב. שהנודר בתנאי, אין הולכין אחר לשון התנאי, אלא אחר משמעות התנאי. וכן הדין לענין חיובי ממון, ולכל דיני תנאים, בין בדין שטרות, ובין בדיני קידושין ובממון ובנדרים ושבועות.

ביאור התשובה

ביאור צדדי הספק

בתחלה נברר את צדדי הספק. דהנה מצד לשון הנדר "שיתן מחצית מהוצאות החתונה לצדקה", משמע, שמה שיוציא על החתונה מחצית יתן לצדקה, ואם יוציא מעט יתן צדקה מעט, ואם יוציא הרבה יתן

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

פסק המחבר (אבן העזר לח, כא). הנה מבואר שלענין תנאים בקידושין, הולכים אחר משמעות התנאים ולא אחר הלשון כמות שהוא.

העולה מזה: המקדש אשה על מנת שהראה לך מאתים זוז או בית כור עפר, אינה מקודשת אלא אם מראה לה מאתים זוז שלו, או בית כור עפר שלו, דהולכין אחר משמעות התנאי ולא אחר הלשון.

שכיב מרע שנתן כל נכסיו ועמד

עוד מביא ראייה משכיב מרע (בבא בתרא קנא, ב) שנתן את כל נכסיו ועמד חוזר, אף על פי שלא עשה תנאי שאם יעמוד יחזור, דאנן סהדי שמשמעות התנאי היא שנותן מחמת שהולך למות, ולכן אם עמד מחליו בטלה מתנתו. וכן פסק המחבר בחושן משפט (רנ, ב) וז"ל "שכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחרים ולא שייר כלום, ואף על פי שקנו מידו, אם עמד ונתרפא לגמרי, המתנה בטלה ממילא" עכ"ל. הנה מבואר שלענין תנאי בממון הולכין אחר משמעות התנאי ולא אחר משמעות הלשון.

העולה מזה: כיון שהולכין בתנאים אחר המשמעות ולא אחר הלשון, לכן שכיב מרע שנתן כל נכסיו ועמד חוזר, דהמשמעות היא שנותן כיון שהולך למות.

דיני שטרות כדיני נדרים

ודברי רבינו ירוחם, הביאם המחבר להלכה בחושן משפט בדיני שטרות (סא, טז), וז"ל "יש מי שאומר, שתנאי שאדם מתנה עם חברו אין הולכים אחר הלשון הכתוב, אלא אחר הכוונה" עכ"ל. ואף על פי שהביאם בלשון יש מי שאומר, בודאי אין כונתו שיש חולק בזה, אלא שכך היא דרכו של המחבר להביא הלכה שאמרה אחד בלשון יש מי שאומר, כמבואר באריכות ביד מלאכי (כללי הש"ע והרמ"א אות יב).

וזה שהביא המחבר דין זה בשטרות, אף על פי שדברי רבינו ירוחם הם לענין קידושין ומתנה, מכל מקום דיני שטרות שוה לזה, הן בסברא דהן ממונות, והן מגמרא כמו שמציין ביאור הגר"א שם לסוגיא דנדרים (סג, א), שהש"ס משווה דיני שטרות לדיני נדרים לענין משמעות חודש אדר, והוא הדין לכל דיני שטרות.

העולה מזה: גם בדיני שטרות הולכים אחר משמעות הלשון ולא אחר הלשון, דהש"ס משווה דיני שטרות לדיני נדרים לענין משמעות.

משמעות תנאים בדין נדרים

וכיון שנתבאר שבקידושין ובממון הולכים אחר משמעות הלשון, יש לברר, האם גם בנדר הדין כן. דנידון דין הוא נדר לצדקה, ודין נדרים

עפר (קידושין, שם). וכן פסקו שמה החדושיין, דאע"ג דקנו מיניה נלך אחר הכוונה, וכן פסק הרמב"ם ז"ל וכן במתנה שכיב מרע (בבא בתרא קנא, ב) שאם עמד חוזר "עכ"ל רבינו ירוחם.

וגם בבאר שבע (שו"ת סימן לט) מביא לשון רבינו ירוחם ופוסק כמותו. וז"ל "דאף על פי שכתוב תנאי בכתובה, שתגבה האשה בין בחייו בין במותו ואפילו נשוי, [א. ה. זה הוא משמעות לשון הרשב"א בשלום, היינו נשוי. או שיש להגיה לשון רבינו ירוחם]. אפילו הכי, אין מגבין אותה בחיי הבעל כלל, מאחר שהוא כנגד הדין, דכתובה לא ניתנה לגבות מחיים, ואמרינן דלא כתב לה רק להיות קיום וחיזוק שלא יוציאנה כאחת הקלות ושתבטח נפשה בו, לא שיכתוב לה היום, ותגבה למחר" עכ"ל.

הנה מבואר, שאף על פי שזה הוא לשון המתנה, יש ללכת אחר הכוונה ולא אחר משמעות הלשון, ובודאי לא התכוון שיכתוב לה היום ותגבה מחר, אלא התכוון שלאחר מותו תגבה, וזה שכתב לה בחייו זה רק לקיום וחיזוק שלא יוציאנה כאחת הקלות, ושתבטח נפשה בו. ואף על פי שהוא נגד לשון התנאי, כתב הרשב"א שכלל גדול הוא בדיני תנאים, שבכל תנאי שאדם מתנה עם חברו, שאין ללכת אחר לשון הכתוב, אלא אחר הכוונה לבד, אפילו שהיא סותרת את הלשון.

העולה מזה: התנה הבעל עם אשתו שנותן לה מתנה לגבות אפילו בחייו כשהוא עמה, אין גובין אלא לאחר מותו, דבודאי לא התכוון שתגבה בחיו ממש.

קידוש אשה על מנת שאראה לך מאתים זוז או בית כור עפר

והרשב"א מביא ראייה גדולה לזה מכמה מקומות. ראייה אחת, מדתנן (קידושין ס, א) "הרי את מוקדשת לי על מנת שאראך מאתים זוז - הרי זו מוקדשת, ויראה לה; ואם הראה על השלחן - אינה מוקדשת" ע"כ. ואמרו בגמרא (שם, ס, ב) "ע"מ שאראך מאתים זוז וכו'. תנא: לא נתכונה אלא לראות משלו" ע"כ. הנה הש"ס מבאר, מדוע אינה מוקדשת, והרי קיים את תנאו שהתנה על מנת להראות לה מאתים זוז, והראה לה. אבל כיון שמשמעות התנאי היה שיש לו כסף משלו מאתים זוז, הולכים רק אחר המשמעות ואינה מוקדשת כלל, וכן פסק הרמב"ם (אישות ז, ד) והמחבר (אבן העזר לח, יח).

עוד מביא ראייה, מדתנן בקידושין (ס, ב) "על מנת שאראך בית כור עפר - הרי זו מוקדשת, ויראנה; ואם הראה בבקעה - אינה מוקדשת" ע"כ. ואמרו בגמרא (שם) "על מנת שאראך בית כור עפר. תנא: לא נתכונה זו אלא לראות משלו" ע"כ. מבואר גם כאן שלא הולכים אחר לשון התנאי, אלא אחר משמעות התנאי, וכן פסק הרמב"ם (שם) וכן

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ואם כן בנידון דידן, אם נדר לתת צדקה מחצית מהוצאות חתונת בנו לא יחול הנדר על יותר ממחצית הוצאה, שאפילו אנו יודעים שכונתו על מחצית של הוצאה גדולה, מכל מקום חסר הוצאה בשפתיו, ומה שמובא לעיל שבנדריים הולכים אחר המשמעות, היינו רק כאשר יש אפשרות לפרש את שפתיו כך, ורק בזה הולכים אחר משמעות הנדר, אבל לעולם לא יתחייב אדם בנדר אלא אם כן הוציא בשפתיו, וכאן שהוציא בשפתיו לתת צדקה מחצית הוצאות החתונה, לא יחול הנדר על יותר ממה שהוציא לכאורה.

העולה מזה: נדר אינו חל במחשבה, אלא אם הוציא בשפתיו, לפי זה, בנדר לצדקה מחצית הוצאות חתונת בנו, אפילו אם כונתו על הוצאה גדולה, כיון שלבסוף הוציא מעט, אין זה בכלל מוציא מפיו, ולכאורה לא חל הנדר.

אם נדר צדקה במחשבת הלב בלבד

אבל באמת בנדר צדקה צריך להחמיר גם במחשבה בלבד, דהנה מבואר בשבועות (שם) שבנודר קרבן לה' חייב במחשבה לבר, וכן פסק הרמב"ם (מעשה הקרבנות יד, יב) וז"ל "בנדריים ונדבות אינו צריך להוציא בשפתיו כלום, אלא אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו כלום חייב, כיצד, גמר בלבו שזו עולה, או שיביא עולה, הרי זה חייב להביא, שנאמר (שמות לה, כב) כל נדיב לב יביאה, בנדיבות לב יתחייב להביא, וכן כל כיוצא בזה מנדרי קדשים ונדבות" עכ"ל, ומלשונו שכתב "מנדרי קדשים ונדבות", מוכח דדוקא נדרי קדשים חל במחשבה אבל סתם נדרי צדקה אינו חל אלא אם הוציא משפתיו.

אבל באמת הוא מחלוקת ראשונים גדולה, והמחבר בחושן משפט (ריב, ח) מביאם וז"ל "קנה קרקע אדעתא שיעשנו הקדש ולא הוציא מפיו כלום, י"א דכיון שגמר בלבו לתת לצדקה חייב ליתן, ויש מי שאומר דאף על גב דכתיב כל נדיב לב עולות (דברי הימים - ב כט, לא) חולין מקדשים לא ילפינן, והאידנא כל הקדש יש לו דין חולין שאין הקדש עתה לבדק הבית ואינו אלא לצדקה הילכך כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום. (ויש להחמיר כסברא הראשונה ועיין ב"ד סוף סימן רנ"ח) ע"כ. והביא הרמ"א מחלוקת זו ביורה דעה רנח סעיף יג, ובשני המקומות כתב הרמ"א שיש להחמיר כסברא ראשונה שנדר צדקה הוא כהקדש וצריך להחמיר.

לפי זה בנידון דידן כיון שבמחשבה חשב על סכום הוצאה גדול, והתחייב במחשבתו על סכום זה ראוי להחמיר גם מדין נדר צדקה, אף על פי שבלאו הכי חייב מדין ממון.

העולה מזה: הנודר קרבן לה', חייב גם אם לא הוציא בשפתיו. ונחלקו הראשונים, האם גם נדר צדקה דינו כמקדיש קרבן, שחל במחשבה בלא הוציא מפיו, ופסק הרמ"א להחמיר.

ונדרי צדקה שווים הם. והנה פסק המחבר ביורה דעה (ריח, א) וז"ל "כל הנודר, או נשבע, רואין דברים שבגללן נשבע או נדר, ולומדים מהם לאיזה נתכוון. והולכין אחר הענין, ולא אחר משמעות דבור. כיצד, היה טעון משא של צמר או פשתים, והזיע והיה ריחו קשה, ונשבע או נדר שלא יעלה עליו צמר או פשתים לעולם, הרי זה מותר ללבוש בגדי צמר או פשתים ולהתכסות, ואינו אסור אלא להפשילן לאחוריו. היה לבוש בגדי צמר, ונצטער בלבישתו ונשבע או נדר שלא יעלה עליו צמר לעולם, אסור ללבוש, ומותר לטעון עליו ומותר להתכסות בגיזי צמר, שלא נתכוון זה אלא לבגד צמר. וכן כל כיוצא בזה. הגה: וכל זה דוקא בנודר בינו לבין עצמו, אבל בנודר לחבירו, כל שלשון הנדר כולל הולכין אחריו, אם לא באומדנא דמוכח (כך משמע בריב"ש ובהרמב"ן). עכ"ל המחבר והרמ"א.

וכן תניא בבבא קמא (פ, א) "מי שנדר ליקח בית וליקח אשה בארץ ישראל, אין מחייבין אותו ליקח מיד, עד שימצא את ההוגנת לו; ומעשה באשה אחת שהיה בנה מיצר לה, וקפצה ונשבעה: כל מי שיבא איני מחזירתו, וקפצו עליה בני אדם שאינן מהוגנין, וכשבא הדבר אצל חכמים, אמרו: לא נתכוונה זו אלא להגון לה" ע"כ.

הנה המבואר שלענין נדריים ושבועות הולכים אחר משמעות הענין ולא רק אחר הלשון. ואף על פי שכתב הרמ"א שבנודר לחבירו יש לחייבו רק באומדנא דמוכח, נראה שכאן יש אומדנא דמוכח, שהרי התכון לסכום גדול כשנדר לצדקה.

העולה מזה: גם לענין נדריים הולכין אחר משמעות התנאים ולא אחר הלשון. ואע"פ שבנודר לחבירו אין לחייבו אלא באומדנא דמוכח, נראה, דכאן יש גם כן אומדנא דמוכח, דהתכון לנודר סכום גדול לצדקה.

ההבדל בין נדר לתנאי בממון

אבל מכל מקום יש עוד לבאר, האם חייב משום נדר. דהנה יש הבדל גדול בין נדר לחיוב ממון, שכל תנאי בממון חייב, ונתבאר שבממון הולכין אחר משמעות התנאי ולא אחר לשון התנאי. מכל מקום, לענין נדר לא די במשמעות לחייב בנדר, דבעינן גם שיוציא בפיו כדי להתחייב בנדר, כמבואר בשבועות (כו, ב) דאינו חייב בנדר עד שגם יוציא בשפתיו, וכן פסק המחבר ביורה דעה (רי, א) וז"ל "אין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו והיה פיו ולבו שוים. לפיכך היה בלבו לידור מפת חטים, והוציא בשפתיו פת שעורים, מותר בשניהם. אבל אם היה בלבו פת חטים (או פת שעורים), והוציא בשפתיו פת סתם, אסור בשל חטים לבד" עכ"ל, הנה מבואר דצריך גם שפתים וגם שיהיה בלבו, לפי זה אם רק היה בלבו לא חל הנדר.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

נראה שבנידון דידן הוא כמוציא מפיו גם כן

אבל עוד יש לעיין בזה. דהנה הפתחי תשובה ביורה דעה (סימן רנח ס"ק טו) כתב על סברא ראשונה דחייב במחשבה בלבד, וז"ל "עיין בתשובת דת אש סימן י"ד שהאריך בזה והעלה, דודאי כשהאדם לא הוציא מפיו כלום, אף שהיה במחשבה שלו ליתן שום דבר לצדקה, אין שום חיוב עליו כמו בכל נדר ושבועה דאינו כלום אם לא הוציא בשפתיו, אך אם הוציא מפיו ליתן לצדקה ולא הוציא מפיו מהו שרוצה ליתן, או כמה, וחשב במחשבתו על דבר או סך הידוע, אז צריך לקיים מה שחשב, וכחאי גוונא, אם חשב שיהיה לצדקה הידוע, אף על פי שנתן ליד הגבאי בסתם, הוא כמו שפירש ואינו רשאי לשנותה ע"ש עכ"ל.

לפי זה יש לומר דבנידון דידן שפירש שישלם מחצה הוצאות, הרי שהוציא מפיו הסכום שישלם. ואף על פי שבלב חשב על יותר, הא נתבאר דאפילו לסברא ראשונה אינו חייב.

אבל נראה בזה, דבאמת בשעה שהתחייב היה בדעתו שיוציא הוצאה גדולה לחתונת בנו, אם כן כשנדר לתת מחצה להוצאת חתונת בנו, כונתו היתה על סכום מסויים, אם כן אין זה רק כשחשב בלבו סכום זה, אלא הרי זה כמוציא מפיו סכום זה. ולפי זה נראה עוד, שאפילו לסוברים שנדר צדקה אינו חל אלא כשמוציא מפיו, בנידון דידן נחשב כמוציא מפיו, שהרי הוציא מפיו סכום הוצאה של מחצה מחתונת בנו כאשר היה בדעתו להוציא הוצאה גדולה, אם כן הרי זה כמוציא מפיו הוצאה גדולה, ודומה דין זה לכל המבואר לעיל, שנדר בפיו לשון שיש לו שני משמעויות דהולכים אחר כונת הלב בנדר, אפילו אינו נדר צדקה.

העולה מזה: נראה שבנידון דידן הוא כמוציא מפיו, כיון שכשנדר היה בדעתו על סכום גדול של הוצאה, והרי זה כמו שאומר שסכום זה מתחייב, ולא ממש מה שיוציא.

דינם העולים:

א. נדר לצדקה בלשון זה "אם בני ימצא זיווג הגון בתוך חודשיים, אתן לצדקה מחצית הוצאות סעודת הנישואין". והיה בדעתו להוציא הוצאה של מאתיים אלף שקלים לסעודה, ובגלל הנגיף, עשה סעודה מצומצמת והוציא חמישים אלף שקלים בלבד. כמה יתן לצדקה.

ב. צדדי הספק הן, האם בתנאים יש ללכת אחר לשון התנאי כמו שהוא, ולפ"ז, כיון שהוציא מעט לחתונת בנו, יתן מעט. או אחר משמעות התנאי, והמשמעות היא שיתן הרבה.

ג. התנה הבעל עם אשתו שנותן לה כתובה לגבות אפילו בחייו כשהוא עמה, אין גובין אלא לאחר מותו, דבודאי לא התכוון שתגבה בחייו ממש.

ד. המקדש אשה על מנת שהראה לך מאתיים זוז או בית כור עפר, אינה מקודשת אלא אם מראה לה מאתיים זוז שלו, או בית כור עפר שלו, דהולכין אחר משמעות התנאי ולא אחר הלשון.

ה. כיון שהולכין בתנאים אחר המשמעות ולא אחר הלשון, לכן שכיב מרע שנתן כל נכסיו ועמד חוזר, דהמשמעות היא שנותן כיון שהולך למות.

ו. גם בדיני שטרות הולכים אחר משמעות הלשון ולא אחר הלשון, דהש"ס משוה דיני שטרות לדיני נדרים לענין משמעות.

ז. גם לענין נדרים הולכין אחר משמעות התנאים ולא אחר הלשון. ואע"פ שבנודר לחבירו אין לחייבו אלא באומדנא דמוכח, נראה, דכאן יש גם כן אומדנא דמוכח, דהתכוון לנדור סכום גדול לצדקה.

ח. נדר אינו חל במחשבה, אלא אם הוציא בשפתיו, לפי זה, בנדר לצדקה מחצית הוצאות חתונת בנו, אפילו אם כונתו על הוצאה גדולה, כיון שלבסוף הוציא מעט, אין זה בכלל מוציא מפיו, ולכאורה לא חל הנדר.

ט. הנודר קרבן לה', חייב גם אם לא הוציא בשפתיו. ונחלקו הראשונים, האם גם נדר צדקה דינו כמקדיש קרבן, שחל במחשבה בלא הוציא מפיו, ופסק הרמ"א להחמיר.

י. נראה שבנידון דידן הוא כמוציא מפיו, כיון שכשנדר היה בדעתו על סכום גדול של הוצאה, והרי זה כמו שאומר שסכום זה מתחייב, ולא ממש מה שיוציא.